

Culturele competentie en het persoonlijke netwerk van jongeren

Een reactie op Keith Roe

Frits van Wel Midden jaren zestig werd ik als interne gymnasiumleerling praeses van de Mariacongregatie en voorzitter van de Europaclub van het door jezuiteten bestierde *Canisiuscollege* te Nijmegen. Ben ik een levend bewijs voor de stelling van Keith Roe dat het onderwijs dé centrale rol speelt in de ‘reproductie van cultureel kapitaal’? Zonder deze factor te onderschatten toont mijn artikel ‘Een cultuurkloof tussen de generaties?’ (*Boekmancahier 17, 1993*) het cruciale belang aan van het persoonlijke netwerk van vrienden en ouders voor de smaakontwikkeling van jongeren. Maar laat ik het commentaar van Keith Roe op mijn artikel – waarbij hij helaas amper ingaat op mijn empirische bevindingen – op de voet volgen.

De hechte band van jongeren met hun ouders

Roe begint zijn kritiek op mijn artikel met een overzicht van de literatuur over het ‘generatieconflict’. Hij stelt vast dat er weinig empirische steun is voor de stelling van het bestaan van een generatieconflict. Ook ik was reeds tot een analoge, zij het genuanceerde, conclusie gekomen, niet alleen door internationale literatuurstudie maar ook door twee onderzoeken die ik in 1991 en 1992 heb verricht

onder 2918 en 644 jongeren, en die ik elders uitgebreid heb beschreven (Van Wel 1994). Nederlandse jongeren hebben voor het overgrote deel een hechte band met hun ouders, hoewel er daarnaast wel degelijk lichte sporen van een generatieconflict worden aangetroffen. De hechtheid van de band van jongeren (twaalf-veertwintig jaar) met hun ouders vertoont een kromlijng patroon: in de vroege adolescentiefase en als jong volwassenen ervaart men die relatie als beter dan in de

periode daartussen (vooral vijftien-zeventienjarigen). Het generatieconflict is daarmee geen mythe van de media, zoals Roe suggereert.

Hoewel de meeste jongeren het redelijk goed met hun ouders kunnen vinden, volgen ze hen zeker niet klakkeloos na. Uit de schaal ‘band met ouders’ die ik heb ontwikkeld, blijkt dat jongeren het meeste afstand nemen van de smaak van hun ouders, meer dan van hun opvattingen bij voorbeeld. Dat hoeft niet te verwonderen, gezien de uitbreiding in de afgelopen decennia van een aparte jeugdculturele ruimte met eigen muziek, kledingstijlen en amusementspatronen. Ik vroeg me in dit verband af of het generatieconflict zich niet beperkt tot een ‘cultuurconflict’ op het terrein van de vrije tijd. Ik heb jongeren gevraagd naar hun eigen voorkeuren en die van hun ouders en vrienden voor niet minder dan eenentachtig culturele genres en activiteiten. De bestaande literatuur bood hier, opmerkelijk genoeg, weinig empirische aanknopingspunten. De lezers van het *Boekmancahier* hebben met mij kunnen concluderen dat er tussen de generaties behoorlijke smaakverschillen bestaan, maar ‘generatiekloof’ is hiervoor een te groot woord. Immers, jongeren zetten zich geenszins af tegen de preferenties van hun vader en moeder; ze lijken eerder – zij het op gepaste afstand – ‘een graantje mee te pikken’ van de interesses van hun ouders.

Als er geen generatie- of cultuurconflict speelt, kunnen ouders wel eens een grotere rol vervullen in het proces van cultuuroverdracht dan men dacht. Het is de moeite waard nader te onderzoeken of er in het hedendaagse, tolerante en egalitaire, culturele gezinsklimaat sprake is van een proces van wederzijdse smaakadaptatie of -appreciatie tussen de generaties. De vraag ‘wie beïnvloedt wie’ behoeft dan concreter

antwoord: introduceren ouders alleen maar de ‘hogere’ cultuurvormen in het leven van hun kinderen, die hen op hun beurt confronteren met een scala van populaire cultuuruitingen? Het verrast mij dat Keith Roe met een grote boog om de vraag naar de invloed van het gezin heen lijkt te lopen. Behoort hij tot die kleine groep die via het onderwijs het gezin van herkomst cultureel ver is ontstegen?

Rivaliserende invloed van ouders en vrienden?

Bij de vraag naar de invloed van leeftijdsgenoten op de ‘culturele reproductie’ van jongeren besteedt Keith Roe weinig aandacht aan de gecombineerde invloed van vrienden én ouders. Uit mijn onderzoek naar de banden van jongeren met hun ouders blijkt dat meisjes van dertien tot achttien jaar een veel hechtere relatie met hun beste vriendin hebben dan met hun vader of moeder; bij jongens is dit vanaf hun vijftiende het geval. Is er sprake van een *parent-peer-conflict*, waarbij jongeren met beroerde ouderlijke banden zich méér op hun vriend(in) richten dan jongeren met goede? Dit blijkt niet zo te zijn. Jongeren met een goede relatie met hun ouders hebben meestal iets hechtere vriendschappen dan leeftijdsgenoten die met hun ouders op slechte voet staan. Alleen meisjes van dertien à veertien jaar die met hun moeder overhoop liggen, koesteren een veel hechtere band met hun beste vriendin dan leeftijdsgenoten die wel met hun moeder kunnen opschieten. Bij alle anderen worden geen rivaliserende of elkaar compenserende banden tussen ouders en vriend(inn)en aangetroffen, maar eerder elkaar ondersteunende relaties. Van een tegenstelling tussen de wereld van de ouders en die van de vrienden van jongeren blijkt uit mijn onderzoeken weinig. Beide invloedssferen lijken elkaar eerder te ondersteunen of aan te vullen dan dat ze op gespannen voet met elkaar staan. Dit is

ook de strekking van veel buitenlands onderzoek; de waarden en normen van ouders en vrienden van jongeren lopen weinig uiteen (Coleman 1980; Montemayor 1990). Ook op het smaakdomein dienen zich geen spanningen aan tussen de voorkeuren van ouders en die van de beste vriend(in) van jongeren.

In mijn bijdrage aan het *Boekmancahier* liet ik zien dat er geen sprake is van een *parent-peer-conflict* op smaakgebied: een sterke oriëntatie op de smaak van de beste vriend(in) gaat niet gepaard met een afkerige houding tegenover de interesses van ouders. Blijft staan dat de invloed van ouders en vrienden uiteen kan lopen op verschillende terreinen (vergelijk de ‘terreinhypothese’ van Brittain 1963). Uit mijn onderzoek blijkt het verschil in belangrijkheid tussen beste vriend(in) en ouders het grootst op het gebied van muziek, dan volgt film/televisie en vervolgens lectuur. Op het vlak van kunst en cultuur ontlopen de beste vriend(in) en de beide ouders elkaar evenwel niet.

Keith Roe stelt dat de rol die ik vrienden toedicht in het proces van smaakvorming circulair is, omdat vriend(inn)en elkaar wederzijds beïnvloeden. Zelf gaf ik al aan dat mijn onderzoek geen uitsluitsel geeft over de richting van de beïnvloeding in smaak tussen jongeren en anderen. Bourdieu benadrukt bij de verklaring van het proces van culturele reproductie de zogenaamde verticale mechanismen van statusnastreving. Mij lijkt daarnaast onderzoek naar horizontale mechanismen van status- of gedragsbevestiging wenselijk (Maas 1991). Meer nog dan tussen ouders en kinderen dringt zich tussen vrienden de vraag op ‘wie beïnvloedt wie’; wie is trendsetter en wie meeloper? Knopen jongeren vriendschappen aan op basis van gedeelde interesses of ontstaan die vooral ‘tijdens de rit’? Vormen wisselende vriendschappen het

decor van veranderingen in de ‘culturele levensloop’ van jongeren? Hoe dit proces ook verloopt, mijn onderzoek toont als uitkomst dat de smaak van jongeren op een verbluffend aantal interessevelden overeenkomt met die van hun beste vriend(in); bij meisjes is dit nog meer het geval dan bij jongens. Behartigingswaardig zijn de opmerkingen van Keith Roe over de sociale factoren die de vriendschapskeuze bepalen, zoals leeftijd, geslacht, religie en klasse. Ik voeg hieraan toe: gezin. In de regel ‘passen’ vrienden in het (culturele) gezinsklimaat waarin jongeren opgroeien. Een hechte vriend of vriendin is als een broer of zus...

Mijn onderzoek beperkt zich tot de invloed van de beste vriend(in) en is niet gericht op jeugdculturele formaties. Hoewel uitdagend, kleeft aan theorieën over jeugdculturen – ook aan die die Keith Roe aanhaalt – meermalen een romantiek van verzet (Abma 1991). Wat doe je dan met stijlgroepen als ‘kakkers’ en ‘disco’s’? Voor het merendeel van de jongeren verloopt het proces van identiteitsvorming zonder al te veel strubbelingen en zonder dat ze participeren aan subversieve jeugdculturen. De opmerkingen van Keith Roe over de voorwaarden waaronder jeugdculturen zich tot radicale protestbewegingen kunnen ontwikkelen (zoals mei 1968), verdienen meer aandacht. De begrippen van Mannheim (1964) (generatiepositie, generatiesamenhang, generatie-eenheid), waarnaar hij niet verwijst, kunnen hier verhelderend werken.

Culturele reproductie: onderwijs én gezin
Volgens Keith Roe heb ik Bourdieu oppervlakkig gelezen en speelt het onderwijs met zijn diverse niveaus de sleutelrol in het proces van culturele reproductie. Mijns inziens heeft Bourdieu weliswaar vooral de verborgen mechanismen van culturele vorming in het onderwijs blootgelegd, maar bestempelt hij de

cultuuroverdracht in het gezin tot ‘de best verborgen en sociaal meest doorslaggevende investering’ (Bourdieu 1989, 129). Beide argumenten kunnen overigens moeilijk geheel los van elkaar worden beschouwd; zo vormt het gezin een belangrijke determinant van het bereikte onderwijsniveau (Dronkers 1991). Het gaat om de gecombineerde invloed van school én gezin. Empirisch onderzoek moet uitmaken welke van de twee het meeste gewicht in de schaal legt.

Dat onderwijs een factor van betekenis is bij de smaakontwikkeling van jongeren, zullen weinigen meer ontkennen. En er zitten ontegenzeggelijk interessante elementen in de analyse van Keith Roe van de samenhang tussen schoolprestaties en muzikale voorkeuren. Maar in mijn onderzoek blijkt slechts één van de achttien muzikale genres met opleidingsniveau samen te hangen. Van de in totaal eenentachtig culturele genres en activiteiten hangen er slechts negenentwintig positief samen met opleidingsniveau (mavo, havo, vwo). Het betreft in de regel interesses die cultureel hoger staan aangeschreven, zoals klassieke muziek, de betere lectuurgenres (onder meer boeken over kunst en cultuur, wereldliteratuur, opiniebladen en de krant), de ‘betere’ films en televisieprogramma’s (zoals politiek-culturele films en ‘moeilijke’/psychologische films, journaal, actualiteitenrubrieken, praatprogramma’s, informatieve programma’s/documentaires, programma’s over kunst en cultuur), en vrijwel alles op het vlak van kunst en cultuur (zoals bezoek schouwburg, kunstmuseum en klassiek concert). Deze genres en activiteiten horen tot een elitaire cultuurstijl of tot een cultuurstijl met interesse voor, zoals ik het betitel, de ‘informatiecultuur’. Genres en activiteiten die populaire smaakconstellaties representeren (die ik typeer als romantische en ‘viriele’ cultuurstijlen) hangen evenwel níét samen met

het opleidingsniveau. Voor het onderwijs is hier een bijrol weggelegd.

De samenhang tussen onderwijs en elitaire cultuur/informatiecultuur verdwijnt echter of wordt aanzienlijk afgezwakt, als we de smaak van het persoonlijke netwerk van jongeren in de analyse betrekken. Zowel voor jongens als voor meisjes blijkt de beste vriend(in) de belangrijkste rol te spelen bij alle vier door mij gevonden cultuurstijlen. Goede tweede – zij het op duidelijke afstand – is de vader voor de jongens en de moeder voor de meisjes, waarmee de invloed van de gezinsfactor zichtbaar wordt.

Nogmaals: het belang van het culturele gezinsklimaat

Het belang van het gezin wordt eens te meer duidelijk in een onderzoek dat ik onlangs met anderen heb verricht naar de cultuurdeelname van 282 allochtone en 272 autochtone Utrechtse jongeren van twaalf tot achttien jaar.¹ Onderzoek naar de cultuurparticipatie van allochtone jongeren en hun wensen op dit vlak, vergeleken met Nederlandse jongeren, is nog nauwelijks verricht. We vroegen de jongeren zowel naar hun huidige als naar hun eventueel gewenste betrokkenheid bij negen gebieden van amateuristische kunstbeoefening (muziekinstrument bespelen; zingen; beelden maken van klei, hout, metaal; dansen, volksdansen, ballet; tekenen, schilderen; foto’s, films maken; wandkleden maken, weven; gedichten, verhalen schrijven; toneelspelen). Daarnaast vroegen we naar hun huidige en gewenste deelname op zes terreinen van receptieve cultuurparticipatie (het bezoeken van: (kunst)museum of tentoonstelling; popconcert, muziek-dansfeest; concert van klassieke (kunst)muziek; toneel-/theatervoorstelling; ballet-/dansvoorstelling; bioscoop, film). Omdat het onderzoek nog in bewerking is, beperk ik me met het nodige voorbehoud tot enkele voorlopige resultaten.

Uit de beschikbare variantie-analyses blijkt dat geslacht, leeftijd noch opleiding de hoofdrol speelt in de verklaring van de verschillen in feitelijke of gewenste cultuurparticipatie. Zelfs de etnische factor blijkt verrassenderwijs betrekkelijk weinig gewicht in de schaal te leggen. Bij Utrechtse jongeren van allochtone herkomst blijkt geen sprake van achterstand op het gebied van amateuristische kunstbeoefening, vergeleken met Nederlandse jongeren; wel is hun receptieve cultuurparticipatie tamelijk beperkt. De belangrijkste verklarende variabele verwijst evenwel naar het culturele gezinsklimaat: bij veertien van de vijftien onderzochte culturele activiteiten zijn jongeren beduidend actiever als een gezinslid (vader, moeder of broer/zus) op hetzelfde terrein actief is. Ook zijn jongeren eerder geneigd om deel te gaan nemen aan elf van de vijftien culturele activiteiten, als een gezinslid reeds iets dergelijks doet.

Naast de gezinsparticipatie is een tweede factor van prominent belang om verschillen in cultuurparticipatie te interpreteren. Deze 'competentiefactor' wordt gevormd door een achttal uitspraken die, zoals uit factoranalyse blijkt, één dimensie vormen. Jongeren werd gevraagd of ze 1. verstand van en 2. gevoel voor kunst hebben; 3. weten wat er aan kunst en cultuur te doen valt en 4. of ze er tijd voor hebben; 5. of ze zich thuis voelen in de wereld van kunst en cultuur van volwassenen of 6. andere dingen mooi vinden dan oudere mensen; tenslotte 7. of hun ouders iets aan kunst doen en 8. hun vrienden kunst niet stom vinden. De culturele competentie die jongeren zichzelf toedichten krijgt zo niet alleen een jeugdcultureel perspectief maar blijkt ook samen te hangen met ouders en vrienden. Culturele competentie verschijnt aldus niet als een louter psychologische variabele – zoals bij Ganzeboom (1989): de capaciteit om complexe informatie te verwerken – , maar verwijst

nadrukkelijk naar de sociale en culturele realiteit: de kwaliteit van het culturele klimaat van het persoonlijke netwerk van jongeren.

Conclusie gehandhaafd

Smaak functioneert niet alleen als sociaal distinctiemiddel, zoals Bourdieu (1984) heeft aangetoond, maar ook als middel tot sociale cohesie. Het distinctieproces heeft als keerzijde de druk tot cultureel conformisme of adaptatie aan het persoonlijke netwerk waartoe men wil behoren of behoort, zoals wat jongeren betreft de beste vriend(in) en (in mindere mate) de ouders. Via welke relationele processen dit 'conformistische resultaat' tot stand komt (via enthousiasmeren, ridiculiseren, wederzijds beïnvloeding, onderhandelingen of discussies, als meeloper of als trendsetter), is voorwerp van verder onderzoek. Anders dan Keith Roe blijf ik de centrale mechanismen van culturele reproductie niet in het onderwijs maar in het persoonlijke netwerk situeren.

Noot

1. Het onderzoek werd in opdracht van Dienst Culturele Zaken van de Gemeente Utrecht eind 1993 uitgevoerd door Toon Kort, Henk Haest, Ellen Jansen en Frits van Wel.

Literatuur

- R. Abma. 'Working-class heroes; een terugblik op de jeugdsubcultuurtheorie van het CCCS'. In: *Psychologie en maatschappij*, jrg. 15, 1991, nr. 4, pp. 338-350.
- P. Bourdieu. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Londen/New York: Routledge & Kegan Paul, 1984.
- P. Bourdieu. 'Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal.' In: *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*; P. Bourdieu. Amsterdam: Van Gennep, 1989, pp. 120-141.
- C. Brittain. 'Adolescent choices and parent-peer cross-pressures'. In: *American sociological review*, jrg. 28, 1963, pp. 385-391.
- J. Coleman. 'Friendship and the peer group in adolescence'. In: *Handbook of adolescent psychology*; J. Adelson (red.). New York: John Wiley & Sons, 1980, pp. 408-431.

Frits van Wel

was in 1994 werkzaam bij de vakgroep Algemene Sociale Wetenschappen, projectgroep Communicatie aan de Universiteit Utrecht

- J. Dronkers. 'Vermindert het belang van het gezin? Een proeve van empirische toetsing'. In: *Comenius*, jrg. 11, 1990, nr. 1, pp. 37-55.
- H. Ganzeboom. *Cultuurdeelname in Nederland*. Assen/Maastricht: Van Gorcum, 1989.
- I. Maas. 'De rol van de sociale omgeving bij podiumbezoek en mediagebruik'. In: *Cultuur en publiek*; R. Verhoeff en H. Ganzeboom (red.). Amsterdam: SISWO, 1991, pp. 105-132.
- K. Mannheim. 'Das Problem der Generationen' (oorspr. 1928/1929). In: *Wissenssoziologie*; K. Mannheim. Berlijn/Neuwied: Luchterhand, 1964, pp. 509-565.
- R. Montemayor. 'Parents and adolescents in conflict'. In: *Adolescent behavior and society*; R. Muuss (red.). New York: McGraw-Hill Publishing Company, 1990, pp. 130-144.
- F. van Wel. 'Een cultuurkloof tussen de generaties? Cultuurstijlen onder jongeren en hun persoonlijke netwerk'. In: *Boekmancahier*, jrg. 5, 1993, nr. 17, pp. 306-327.
- F. van Wel. "'Mijn ouders reken ik tot mijn beste vrienden": onderzoeken naar de band van jongeren met hun ouders en met hun beste vriend(in)'. In: *Jeugd en samenleving*, jrg. 24, 1994, nr. 1, pp. 3-13.

Bibliografische gegevens

Wel, F. van (1994) 'Culturele competentie en het persoonlijke netwerk van jongeren: een reactie op Keith Roe'. In: *Boekmancahier*, jrg. 6, nr. 19, 37-41.